د افغانستان د رسوایي عصر

د خارجي حضور د ۲۰ کلن دور د اداري او مالي فساد عددي سپړنه او الجبري څېړنه

لیکنه او څېړنه
محمدآصف ننگ

د افغانستان د رسوايۍ عصر

د خارجي حضور د ۲۰ کلن دور د اداري فساد عددي سپړنه او الجبري څېړنه

محمدآصف ننګ، له پکتيکا څخه
د اقتصاد خپرندوی مشر

مقدمه

ښايي هر افغان ته مهمه وي چې نوم په نوم او بنياد په بنياد ورته معلومه شي چې په تېرو شلو کلونو (2002-2020) کې چا؟ څومره؟ او څنګه؟ اداري فساد ترسره کړی دی؟!

مګر دلته غواړم ددې سوالونو تر څنګ دا هم وڅېړم چې څنګه دغه فساد ترسره شوی؟ اغېزې او اثرات يې زمونږ پر حيثت او ژوند څنګه وې؟ چا يې زمينه مساعده کړې وه؟ آيا دا هر څه تصادفي ول که د پلان او جدول له مخې ترسره کيدل؟ او دا پوښتنه به ضرور ځواب کړم چې ولې ددې فساد رسوايې پر افغانستان او افغانانو په دومره شدت او کثرت سره وتپل شوه؟ په کابل کې د امريکا د سفير دغه اعتراف واقعاً شجاعانه و چې ويل يې: داسې ښکاري چې اداري او مالي فساد خپرول زمونږ تر ټولو اساسي پروژه وه...

مګر د افغانستان د رسوايې په عصر کې اجيرو رسنيو څنګه د رسوايې ډول ته ټول وګډول او لا يې ګډوي...کم له کمه پدې ليکنې کې دغو ټولو تلوسو ته د اعدادو او رياضي (نه د تحليل) په ژبه ځواب لټول شوی دی!

دغه څېړنه د برائت او الزام په مقصد نه بلکې د حقايقو د روښانه کولو په مقصد ترتيب شوې ده، دلته هدف دوسيه جوړونه يا د انګريزانو په تعبير د دعوا او سزا Claim and blame کيسه نده، ځکه چې دغه مرستې بلاعوضه مرستې وې چې افغانستان ته ورکړل شوې، کمې وې که زياتې، موثره وې که غير موثره، مونږ ملامت يو که بهرنيان...پدې خاطر نو دغه موضوع قضايې او محاکماتي دوران ته نشي تللی نه هم د مواخذې لپاره

عدالتي جریان په لاره اچولی شو، دا د خیرات او خیراتخور ترمینځ د ورکړې او اخیستو کیسه ده، منتها دا بدنامي پکې بې ځایه پر مونږ تپل شوې، ځکه خو غواړم خپل نسل او تاریخ ته هغه روایت بیان کړم چې په اکثریت کرکترونو کې مې پخپله د ژوندي شاهد په توګه پکې نقش ایفا کړی... د عصر پدې رسوایۍ کې که د احتساب او محکمې زمینه برابره نشي نو کم له کمه د پېړۍ یو ساده برائت خو به د ګواه او ګویا شاهد په توګه تر لاسه کړی شو...

اصلاً دا د شل کلن دوران یو تراژدیک داستان او سرګذشت دی چې ګڼ درسونه او عبرتونه لري، کیدای شي په افغانستان کې بیا دغسې یو دوران راشي چې دغسې اشتباهات او کمبودات پکې تکرار نشي.

د رسوایۍ عصر او د پېړۍ قضاوت!

له ۱۹۷۵ تر ۱۹۸۰ کلونو د ایران انقلابي کلونه ول، که څه هم اسلامي انقلاب د فرانسې په همکارۍ په ۱۹۷۹ کې قدرت ته ورسید، او ابو الحسن بنی صدر یې لومړی منتخب جمهور رئیس و چې د روحانینو لخوا په لومړي کال کې خلع قدرت او فرانسې ته پناهنده شو... د بنی صدر په روایت د رضاشاه د واکمنۍ په وروستیو کلونو کې د (عصر رسوایی) داستان شروع شو، تر همدې شعار لاندې شاهي حکومت بدنام، منفور، وابسته او راوپرځول شو...

افغانستان هم همداسې یو تجربه تکرار کړې او لا یې تجربه کوي، د جمهوریت شل کلن دوران په جګړو کې تیر شو، خو وروستي کلونه یې کاملاً د بدنامۍ، د نظام د تخریب، د شخصیت وژنې او ماهیتونو د ړنګولو او د هویتونو د راپرځولو دوران و، پدې توګه استعمار همیشه خپل کار کوي، یو دوره د خپل حضور او بقا د تثبیت په مقصد انکشاف ته زور ورکوي بیا وروسته تخریب شروع کوي او خپل شریک ته زیان رسوي. د رژیمونو بدنامول د رژیم له چلوونکو شروع کیږي او بیا یې فرد فرد قیمت ورکوي، استعمار حکومتونه نه بلکې ملتونه

بدناموي، ځکه چې د انتقام په نيت راغلي قوتونه معمولاً ملتونه تر هدف لاندي نيسي، دلته هم د ايران د شاهي کلونو د پای د دور په څېر بدنامی، فساد او رسوايي په سيستماتيک ډول داسې هنرمندانه ايجاد شوه، ترويج شوه، ستره شوه، دلته په افغانستان کې عيناً همغه سناريو تکرار شوه دلته کلتوري او اخلاقي انحرافونه او اداري فساد دومره وپرسول شوو چې تر اصلي کچې په مراتبو زيات لوی او بد جلوه شو، د افغاني اجيرو مطبوعاتو په مدد يې د رسوايی روايت دومره غټ او تر هر نامداره او خوشنامه افغان (چارواکو) يې د رسوايې پرې راتاو کړ چې نه يې څوک نفی کولی شي او نه هم پدې عصر کې څوک ترې انکار کولی شي.

ماته شخصاً پدې شل کلن سريال کې د هغه آيت شريف مصداق عملاً ثابت شو چې فرمايلي دي: «... **إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ**»، د نمل په سوره کې بلقيس خپلو وزيرانو ته مشوره ورکوي، کله چې يو ملک د نورو ملوکو تر يرغل لاندې راشي، نو کلې پکې ورانيږي او عزتونه په ذلتونو پکې تبديليږي او بلکل به دوی همدغسې کوي...

ښايي دا سوال ته لا وخت وي چې وپوښتل شي، چې مونږ پخپله ولي ناخودآګاه او آګاهانه د خپل وطن او وطنوالو سپکولو ته دومره په زړه ډک يو ؟ که دقت وکړو نو وينو چې پدې بغض کې مو اصلي غله فراموش کړې هغه غله چې هم يې مال ووهو، هم يې سر ووهو او هم مو لګيا دی عزتونه لوټي!!

یوه بله د افهام وړ موضوع د مرستو د کچې په هکله هغه شفاهي مبالغه ده چې د عامیانه ادبیاتو ترکچې د څېړونکو او عوامو الناسو لخوا په نامسووله او غیر الجبري توګه مجاناً لیکچر کیږي، دا چې نږۍ دلته ميلیاردنه ډالر مصرف کړې په یوه ډیر عام او نهایت معمول شفاهي روایت او ابتذال تبدیل شوی، دا روایت دومره روزمره شوی چې ته به فکر کوې د ټولې دنیا ثروت د خارجیانو لخوا افغانستان ته راوړل شوی په داسې حال کې چې دغه مبالغه آمیز روایت په ساده ارقامو او ساده ریاضي کې محاسبه کیدای شي. دلته غواړم دا روښانه کړم چې مرستې د ارقامو له لحاظ زیاتې مصرف شوې مګر په هدفي توګه ونه لګیدې او نه هم د افغانستان د ملي نهادونو لخوا پکې د دخل او خرڅ تصرف په معناداره او مسوولانه توګه ترسره شوې، پیسه د بهرنیانو په لاس وه او ډیره ناکامه او بې بنیاده مصرف شوه...

په افغانستان کې فساد شوی، هم د ملي نهادونو لخوا، هم د افغان قراردادیانو لخوا، هم د افغان همکارانو لخوا منتها دا یو منلی مفهوم دی چې د فساد عوامل په افغانستان کې متعدد دي، چې ډیر عمده یې انساني حرص، فقر، جهالت، د پېړیو لوږه او محرومیت، جګړې، ناآمنۍ او په نتیجه کې یې د قانون د پلي کوونکو ځواکونو بې حده بندیدل، اختطاف او اغوا برای تاوان چې پانګونه او پانګوال یې متاثره کړې، د نامسووله ټوپکسالارو شتون، د قدرت په اډانه کې د زورواکو حمایتي او مصئونیتي نقش، باجګیر او مفسد پارلمان، بې کفایته فاسد حکومتونه، خارجي حضور، له ملي اقتصادي سیستم په غیاب کې د نامحاسبه شویو ډالري مرستو مستقیم لګښتونه، له حکومت سره موازي مالي او تدارکاتي فعالیتونو او سیستمونو شتون، له مالي او عایداتي فعالیتونو څخه ضعیف نظارت او کمزورې څارنه، د کنترولي میکانیزمونو نه موجودیت، د قانون نه حاکمیت، په دولت کې د راټول شویو ګروپونو بد ائتلاف او د دوی باجګیرانه شمولیت، په قضایي او څارنوالۍ ارګانونو کې د مفسدو مافیاوو مرموزه رسوخ او شتون، په مالي او تدارکاتي چارو بلکې په مجموع کې د برېښنایي حکومتولۍ نه شتون، د مالي او محاسبوي اجرااتو په برخه کې له مدرنه تکنولوژیکي وسایلو نه استفاده، د پول شویې کمزورې مدیریت، بهر ته د پیسو او خارجي اسعارو فرار او د بې جلبه حواله جاتو کثرتي فعالیتونه او...

په تیرو شلو کلونو کې د افغانستان د سیاسي او مالي ملاتړ په اړه مهم نړیوال کنفرانسونه

په تېرو شلو کلونو کې ۱۷ نړیوال (د ملګرو ملتونو او نړېوال بانک لخوا تنظیمدونکي) او تر ۱۵۰ زیات سیمه ییزه، امنیتي، علمي او اقتصادي کنفرانسونه ترسره شوې چې مختصراً یې بیانوم:

1. د ۲۰۰۱ کال **د بُن نړېوال کنفرانس**، موخه یې د موقته او انتقالي اداري جوړونه، د دولتدارۍ د عمده ارکانو جوړونه، د اساسی قانون، سترې محکمې، انتخاباتو او دیته ورته مسایلو او جریانونو لپاره بنیادي کنفرانس و، چې په تعقیب یې افغانستان ته د بیارغوني او ددولت د اساسي جوړښتونو لپاره

تر ۷ میلیارد ډالرو مرستې راټولې شوې او په اصطلاح د نوي جمهوري نظام ستنې پس له سختو جګړه ییزو کورنیو او تنظیمي جګړو کېښودل شوې...که څه هم تر کورنیو جګړو وروسته د طالبانو په اول دور کې دغه ناپخلا ډلې وشړل شوې او وطن له نسبي امنیت برخوردار شو، خو پخپله افغانستان په جنګي جغرافیا تبدیل شوی و چې اساسي بدلون او اصلاحاتو ته یې اړتیا درلوده.

د بُن نړیوال کنفرانس (۲۰۰۱)

موخه یې د موقته او انتقالي اداري جوړونه، د دولتداری د عمده ارکانو جوړونه، د اساسی قانون، سترې محکمې، انتخاباتو او دیته ورته مسایلو او جریانونو لپاره بنیادي کنفرانس و، چې په تعقیب یې افغانستان ته د بیارغونې او ددولت د اساسي جوړښتونو لپاره تر ۷ میلیارد ډالرو مرستې راټولې شوې

2. د ۲۰۰۲ کال **د توکیو کنفرانس**، پکې تر ۵۰ هېوادونو، ملګرو ملتونو او نړیوالو سازمانونو ګډون کړی و، پدې کنفرانس کې له افغانستان سره د ۴،۵ میلیارد ډالرو ژمنې وشوې.
3. د ۲۰۰۴ کال **د برلین نړیوال کنفرانس** چې پکې ۸ میلیارد ډالر مرسته تعهد شوه خو افغانستان پدې کنفرانس کې د ملي برنامو د تمویل او انکشافي پلانونو یوه دوسیه وړې وه چې پکې یې تر ۱۲ میلیارد ډالرو تقاضا وکړه.

د توکیو نړیوال کنفرانس (۲۰۰۲)

د افغانستان د بیارغونې لومړنی نړیوال کنفرانس و، پدې کنفرانس کې د ۵.۴ میلیارډ ډالر مرستو ژمنه وشوه

4. د ۲۰۰٦ کال **د لندن نړیوال کنفرانس**، پدې کنفرانس کې د ۱۰،۵٦ میلیارد ډالرو ژمنه شوې وه.
5. د ۲۰۰۷ کال **د روم نړیوال کنفرانس** د قانون د حاکمیت، د قوانینو تدوین، د قضایی سیستم او عدلي ساختارونو او محاکمو د جوړولو په مقصد رابلل شوی و، پدې کنفرانس کې کوربه هېواد ایتالیا د ۳۵۰ میلیون ډالرو د مرستي اعلان وکړ.

6. د ۲۰۰۸ کال **د پاریس نړیوال کنفرانس** چې د ٦۳هېوادونو او ۱۵ نړېوالو سازمانونو او نهادونو استازو پکې ګډون کړی و، پدې کنفرانس کې افغانستان د پنځه کلن انکشافي پلان لپاره د ۵۰ میلیارد ډالرو تقاضا کړې وه خو د شاوخوا ۱۱ میلیارد ډالرو ژمنه پکې وشوه.

د برلین نړېوال کنفرانس (۲۰۰۴)

د جمهوري ریاست تر لومړنیو ټاکنو خو میاشت ترمخه ترسره شو چې پکې د ۸ میلیارد ډالر مرستو ژمنه وشوه

7. د ۲۰۰۹ کال **د مسکو نړیوال کنفرانس** چې عنوان یې و (د افغانستان د کړکیچ څېړنه او د راتلونکو پراختیایي پروګرامونو احتمالي سناریوګانې)، پدې کنفرانس کې د تمویل غوښتنه مطرح نشوه.

8. د ۲۰۰۹ کال **د هالند د هاګ کنفرانس**
9. د ۲۰۱۰ کال د بریتانیا لخوا **د لندن دویم کنفرانس**
10. د ۲۰۱۰ کال **د کابل نړیوال کنفرانس** چې پکې له مرسته کوونکو غوښتنه شوې وه چې د مرستو ۵۰٪ دې د افغانستان د ملي بودجې له لارې مصرف شي.
11. د ۲۰۱۱ کال **د دویم بن کنفرانس** چې د ۸۵ هېوادو او ۱٦ نړیوالو سازمانونو او موسساتو استازو پکې ګډون کړی و، پدې کنفرانس کې د ۱۰۰ هېوادو او استازو هغه اساسي سرنوشت سازه سند، چې ۳۳ مادې او شپږ برخې یې درلودې لاسلیک کړی و، دغه سند ته (د افغانستان د انتقال او تحول لسیزه او د نړیوالو نقش) تر عنوان نوم ورکړل شوی و، پدې ۳۳ مادیې سند کې د(۲۰۱۵ تر ۲۰۲۵) کلونو پورې د افغانستان د ملي برنامو د

د لندن نړېوال کنفرانس (۲۰۰٦)

پدې کنفرانس کې له اداري فساد سره د جدي مبارزې په هکله ټېنګار وشو او پکې د ۱۰ میلیارد ډالر مرستو ژمنه وشوه

د پاریس نړېوال کنفرانس (۲۰۰۸)

پدې کنفرانس کې بیا ځلې له افغان حکومت او نړېوالو شریکانو د فساد په وړاندې د جدیت غوښتنه وشوه، علاوتاً د دولتي نهادونو د جوړولو او ملاتړ په موخه د ۲۰ میلیارد ډالر مرستو ژمنه وشوه

د لندن دویم نړېوال کنفرانس (۲۰۱۰)

پدې کنفرانس کې له افغان حکومت له طالبانو سره د سولې د لار نقشه مطالبه شوه، نړېوالو د افغانستان له نظام د ملاتړ او اصلاحاتو ژمنه تجدید کړه، دولتداري او ښه حکومتولي پکې د مباحثو سرلیکونه وو

د بُن دویم نړیوال کنفرانس (۲۰۱۱)
پدې کنفرانس کې د بهرنیو ځواکونو د کمیدو پر طرحې او په نظامي، سیاسي او اقتصادي لحاظ د افغانستان د حکومت د ځان بسیاینې پر طرحو او ملاتړ بحث وشو.

ملاتړ لپاره هر کال له ۳-۴ میلیارد ډالر مرستو او د نظامي او امنیتي سکتور د ملاتړ او تجهیز لپاره هر کال د ۷ میلیارد ډالرو د مرستې ژمنې شوې وی، هکذا پدې کنفرانس کې د افغانستان حکومت هم په ډیرو مسایلو مقید کړی شوی و، لکه له فساد سره جدي مبارزه، ښه حکومتولي مستحکمه کول، دانتقالي عدالت رعایت، دولتي تشکیلات تکمیلول، د سیمه ییزو او نړیوالو اړیکو بهبود او ټینګښت، د بهرنیو ځواکونو د وتلو لپاره او تر هغه وروسته شرایطو ته آمادګی نیول او...

12. د ۲۰۱۱ کال **د استانبول پروسې کنفرانس** چې پر سیمه ییزه همپالنې، اصلاحات او اقتصادي پراختیا او خودکفایې راڅرخیدو...

د شیکاګو نړیوال کنفرانس (۲۰۱۲)
پدې کنفرانس کې د تېرو کنفرانسونو د ژمنو په تعقیب، هر کال د افغان امنیتي ځواکونو د ملاتړ لپاره د ۴ میلیارد ډالر مرستو ژمنه وشوه.

13. د ۲۰۱۲ **د شیکاګو نړیوال کنفرانس** چې د امریکا د شیکاګو د ایلینوی په ښار کې جوړ شوی و، پدې کنفرانس کې د افغانستان له ۵ کلن پلان او پروګرامونو د ملاتړ په موخه د ۱۰ میلیارد ډالرو ژمنه وشوه.
14. د ۲۰۱۲ کال **د آسیا زړه نړیوال کنفرانس** په ترکیه کې

د لندن دریم نړیوال کنفرانس (۲۰۱۴)
د آیساف د ماموریت د پای اعلان او د افغانستان د حکومت ته د واک او مسوولیت د انتقال د دویمې او دریمې مرحلې د ملاتړ تجدید یکې عمده عنوانونه وو

15. د ۲۰۱۴ کال **د لندن دریم کنفرانس** چې د ۱۳ میلیارد ډالرو ژمنه پکې شوې وه

د بروکسل نړیوال کنفرانس (۲۰۱۶)
پدې کنفرانس کې د تېرو کلونو د لاسته راوړنو پر ساتنې او د نظام د دوام او تقویې په موخه د راروانو څلورو کلونو لپاره د ۱۵.۵ میلیارد ډالر مرستو ژمنه ترسره شوه

16. د ۲۰۱٦ کال **د بروکسل نړیوال کنفرانس** په بلجیم کې چې په ترڅ کې یې د نړیوالو شریکانو لخوا به هر کال افغانستان ته ۳،۸ میلیارد ډالر مرسته کوي. (World Bank 2019)

محمدآصف ننګ
د اقتصاد خېړندوی مشر

17. د ۲۰۲۰ کال **د جینوا نړیوال کنفرانس** چې پکې د ۵ کلونو لپاره (۲۰۲۵ پورې) د شاوخوا ۱۵ میلیارد ډالرو مرسته اعلان شوه، پدې شرط چې افغان دولت به هر کال د مصرف کچه تر ۳ میلیارد ډالرو لوړوي او له فساد سره به جدی مبارزه کوي.

د جینوا نړیوال کنفرانس (۲۰۲۰)

د جمهوریت د دوران وروستی کنفرانس و، پدې کنفرانس کې د راتلونکو پنځو کلونو (۲۰۲۵) پورې د شاوخوا ۱۵ میلیارد ډالر مرستو مشروط ژمنه وشوه، تېنګار وشو چې افغان حکومت دې د بیارغوني پروژې پراخې او هر کال دې تر ۳ میلیارد ډالرو د مصرف کچه لوړه کړي

دا هغه وروستی کنفرانس و چې د نړیوالو همکارانو او ناټو ژبه پکې کاملاً بدله شوې وه، له افغان حکومت څخه په ګڼو مسایلو کې نړی ناراضه برېښیده، د افغان حکومت وجاهت پکې هغه پخوانی نه و، د امریکا قبله بدله شوې وه او د شریکانو ترمینځ واټن هم زیات و، بخصوص د اوکراین او روسیې د وضعیت په اړه چې د کړکیچ په لور روان ول، اروپایي شریکان کاملاً د له افغانستانه خپل مخ اړولی و او پر خپلو مسایلو د بوختیدو لپاره یې ځان آماده کاوه. ځکه خو پدې کنفرانس کې د اهدا کوونکو شرطونه او شرایط د افغانستان د زعامت له توان لوړ وضع شول تر څو پکې کم راشي، ملامت شي او له پیسو محروم شي.

له افغانستان سره د مرسته کوونکو لخوا عملي میکانیزمونه

د بلاعوضه مالي مرستو په هکله د اهدا کوونکو هېوادونو لخوا له افغانستان سره د مرستو لپاره له اوو میکانیزمونو او روشونو کار اخیستل کیدی چې لاندې یې مختصراً تذکر شوی.

البته چې د مرستو په انسجام او مدیریت کې د نړیوال بانک، UNAMA, UNDP او ځېنو لویو اهدا کوونکو نیغ په نیغه نقشه اول درجه او د افغانستان د مالیې وزارت ثانوي نقش درلود.

لومړی: د اهدا کوونکو او تمویلونکو لخوا مستقیم لګښتونه، چې د خپلو لومړیتوبونو او ځانګړو میکانیزمونو له لارې یې خپلې مرستې لګولې، غالباً په نظامي چتر کې د ناټو ا آیساف له

$2.261 تریلیون د امریکا شل کلن مصارف

دا په افغانستان کې د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر را وروسته په درېو برخو کې

د امریکا د جګړې مصارف + د انکشاف او ملکي برخې مصارف + د افغاني امنیتي ځواکونو د ملاتړ لګښت

$ 837 میلیارد ډالر د جګړې نیغ په نېغ مصارف	**$ 145** میلیارد ډالر د بیارغونې او ملکي برخې لګښت	**$ 83** میلیارد ډالر د افغان امنیتي او دفاعي ځواکونو د ایجاد او ملاتړ مصارف

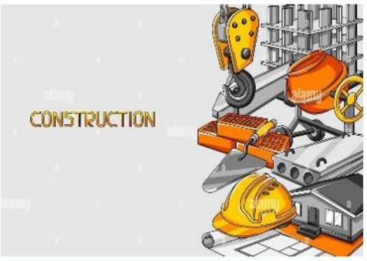

منبع: د افغانستان د بیارغونې لپاره د امریکا د ځانګړي استازي دفتر، سیګار

لارې او په ملکي برخو کې یې د NGO ګانو له لارې مرستې ترسره کولې چې تر ټولو ناحسابي، ناموثره او له فساد ډکې مرستې په همدې ساحه کې دي.

دویم: د افغانستان پراختیایي صندوق یا ARTF له لارې چې دغه صندوق د نړېوال بانک لخوا مدیریت کېدی. په همدې صندوق کې د نړېوال بانک نقش زیات و، دوی د اختیاري او غیر اختیاري بودجې یا On budget/off budget تقسیماتو له لارې د افغانستان ملي بودجه ترتیب او محاسبه کوله. له ۲۰۰۳ تر ۲۰۱۹ پورې د نړېوال بانک په صندوق کې د افغانستان امانتي صندوق ته ۱۱،۴ میلیارد ډالر ذخیره شوې وې.

درېم: د مهمو «سنتي» تمویلونکو صندوق یا OECD چې پکې د امریکا متحده ایالات، د اروپا اتحادیه، د اروپا اتحادیې کمیسیون، بریتانیا، جاپان، آلمان، د شمالي اروپا هېوادونه، سویس، کانادا او استرالیا شامل دي، دوی په لویو کنفرانسونو کې د افغانستان د مالي ملاتړ عمده بسپنه ورکوونکي هېوادونه دي.

څلورم: سیمه ییزه بسپنه ورکوونکي، چې په دوی کې هندوستان، ایران، پاکستان، ترکیه، خلیجي هېوادونه او... شامل دي، د ټایم آف انډیا په حواله هند افغانستان ته شاوخوا ۳ میلیارد ډالر مرسته کړې (Times of India 2019)

پنځم: د افغانستان د نظم او قانون امانتي صندوق يا LOTFA، چې دغه صندوق هم د نړېوال بانک او افغانستان دولت لخوا په ګډه مديريت کيدی

شپږم: د افغانستان مشترکه امنيتي قوماندانی يا CSTC-A، چې د افغان امنيتي سکتورونو مصرفي چارې، معاشات، لوژيستک، تدارکات، تجهيزات، انتقالات او اکمالاتي مصارف د همدې صندوق له لارې ترسره کيدل.

په تيرو شلو کلونو کې له افغانستان سره د نړۍ د «نظامي او ملکي» مرستو لنډون

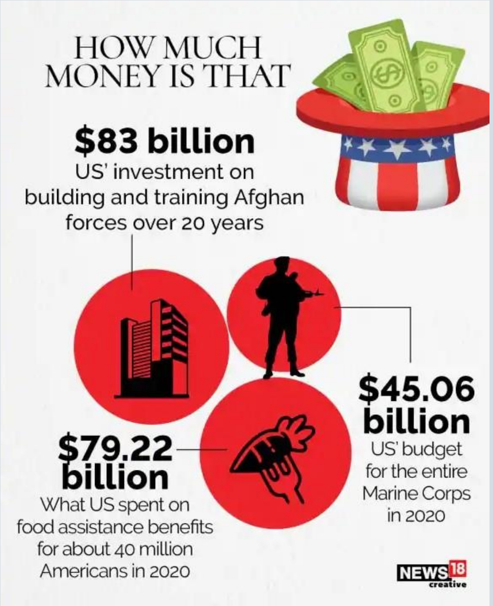

په مجموع کې په نظامي او ملکي ساحاتو کې په تېرو شلو کلونو (2002-2020 پورې) 2.3 ترېليون ډالر لګولي (البته د امريکايی منابعو او پخپله د جمهور رئيس ترمپ او جوبايدن په قول) مثلاً د برون پوهنتون Brown University د څېړنو او موندنو له مخې امريکا په افغانستان کې په تيرو شلو کلونو کې ۲،۲٦۱ ترېليون لګښت د جګړه ييز ماموريت په دران کې ترسره کړې چې لدې جملې څخه يې 184 ميليارد امريکايی ډالر له افغانستان سره (په بلا عوضه توګه) په ملکي، انکشافي او د دولتداری په ساحاتو کې مرسته شوې، پدې ميان کې 141 ميليارد يې د امريکا او پاتې نور (يليارد) يې د 34 دونر هېوادونو او 180 نړيوالو موسساتو لخوا په افغانستان کې بسپنه شوې دي.

په افغانستان کې د امريکا د جګړې مصارف (له ۲۰۰۱تر ۲۰۲۲ پورې)	
د افغانستان په شل کلن جنګ کې د امريکا د کانګرس له لوري تخمين شوي بودجوي لګښتونه البته پدې کې د جګړو د قربانيانو د کورنيو او د ژوبل شويو سربازانو د پالنې او مراقبت لګښتونه ندي شامل	
مصارف په ميلياردونو ډالر	
د امريکا د دفاع وزارت د بهرنيو اضطراري جګړو بودجه OCO	$1,055
د امريکا د بهرنيو چارو وزارت لګېدلې بودجه	60
د دفاع وزارت د قرارګاهي لګښتونو بودجهد	433
د ژوبل شويو سربازانو د روغتيايی مراقبتونو بودجه	233
د جګړو لپاره د اخيستل شويو پورونو د سودې پرداختونو اندازه	532
مجموعي مصارف	$2,313

محمدآصف ننګ
د اقتصاد خېړندوی مشر

په مرسته شويو پيسو کې د فساد راپور

د سيګار يا د امريکا د ځانګړي سرپلټونکي د راپور له مخې د نړيوالو تطبيقي موسساتو لخوا له۲۰۰۲ تر ۲۰۲۰ پورې ٦٣ميليارد ډالر د بهرنيو شريکانو، قرارداديانو او امريکايي تطبيقي او اجرايي کوونکو موسساتو لخوا فساد شوی، پدې 63 ميليارد کې 19 ميليارد (30%) يې د تثبيت شويو ارقامو په حيث د جان ساپکو لخوا د امريکا کانګرس ته راپور شوې (*د دې راپور جزئياتو ته پدې ريفرنس ورتللی شئ، SIGAR 21-05-SP October 2020*).

له افغانستان سره د غير نظامي، ملکي مرستو عددي ارقام

له دې 184 ميليارد ډالرو څخه يواځې 14-19% په تېرو شلو کلونو کې د افغانستان د دولت له لارې مصرف شوې چې په همدې 19%سلنې کې هم غير اختياري بودجه چربې کوي. که څه هم د سيګار د راپورونو له مخې له ۲۰۰۱ تر ۲۰۲۱ پورې يواځې ۸٪ مرسته د افغانستان د دولت له رسمي کانال په مصرف رسيدلې چې پدې سلنه کې په نامتناوبه توګه د دولتي بودجې شاوخوا 55% سلنه يې غيراختياري پاتې شوې ده. که د سيګار رسمي احصائيو او شمېرنو ته اعتبار ورکړو نو هغه پيسې چې د افغان دولت له رسمي سيستم مصرف شوې ميزان يې په مراتبو تر هغه کم دی چې پدې تحقيق کې ما تر سره کړی دی. معنا دا چې د افغانستان د بدنامولو په هکله په سيستماتيکه او پروپاګنديزه توګه ظالمانه مبالغه شوې او د دولتي فساد کچه په مراتبو تر هغه کمه او سپکه ده چې په شفاهي اظهاراتو او رسنيو کې پرې شخوند وهل کيږي چون دلته زموږ د ساده ګۍ او ناپوهۍ په وجه او غالباً په غير مسوولانه توګه د فساد پړه پر افغانانو تاوان شوې چې دغه وضاحت او څېړنه به يې ځينې اړخونه واضح او بربنډ کړي.

تکراراً راځم ديته په تېرو شلو کلونو کې 80 تر 84٪ بودجه په مستقل ډول د دونرانو لخوا په مصرف رسېدلې دي، معنا دا چې د 184 ميليارد ډالرو له جمله مرسته شويو پيسو څخه يواځې 9.45 ميليارد ډالر يې د افغانستان د دولتي بودجې يا د ARTF (د افغانستان انکشافي صندوق) له لارې مصرف شوې، چې پدې حساب هر کال د ARTF له لارې جمعاً ۱.۸ ميليارد ډالر مصرف شوې، دا هم بايد په ياد ولرو چې له ۲۰۰۲ تر ۲۰۱۰ پورې د افغانستان د دولت سهم له انکشافي بودجې حدوداً ۱۲٪ او بيا په دويمه لسيزه (۲۰۲۱-۲۰۱۰ پورې) کې دغه سلنه تر ۱۹ او څه د پاسه ۲۰٪ رسيدلې چې دا ارقام جلا تحليل غواړي، اوله لسيزه کې د نړۍ لخوا تر ټولو ډېره بودجه او تر ټولو زياته غير مسوولانه او غير موثره مصرف شوې.

تر دويم ځلي حساب وروسته د افغانستان د ملي بودجي ارقام؟

معنا دا چې د ۱۸۴ میلیارد ډالرو څخه باید ٦۳ میلیارد ډالر بیرته منفي شي چې پاته شي ۱۲۱ میلیارد ډالر، او که وغواړو دوباره خپل حساب د ارقامو په ژبه محاسبه کړو نو دقيقاً د افغانستان دولتي بودجې ته مرسته شوې پیسې پدې حساب ۲۲.۹۹ یا ۲۳ میلیارد په شلو کلونو کې یعني هر کال د افغانستان د انکشافي صندوق له لارې د افغانستان *ملي بودجې او خزانې ته ۱.۱۵ میلیارد ډالر مرسته* ورکړل شوې دي، بیا هم تکراراً یادونه کوم چون رياضي ارقام دي چې د همدې ملي بودجې «یعني هرکال له ۱.۱۵ میلیارد ډالرو څخه د افغانستان د اختیار وړ پیسې په دوو مصرفي برخو تقسیمیږي، په بل عبارت د ملي بودجې د انکشافي پروژو او کودونو تقسیم په دوو برخو ترسره شوې دي، ***اختیاري ملي بودجه او غیر اختیاري ملي بودجه.***

تر ۲۰۱۰ کال یعنی تر کابل کنفرانس پورې ژمنه دا وه چې د افغان دولت د وجاهت د لوړولو، موثره کولو او د صلاحيتداره کولو په مقصد به تر ۵۰٪ پورې نړیوالې مرستې د دولتي بودجې او د رسمي صلاحیتونو له لار لګول کیږي او نړیوال تمویلوونکي به خپله بسپنه افغان دولت ته سپاري، خو له رسمي تعهداتو سره سره بیا هم د نړیوال ماموریت تر پای پورې دغه ژمنې عملي نشوې، دا خو پر ځای پریږده چې آن په ملي بودجه کې د ننه د غیر اختیاري بودجې سهم له ۵۰٪ شکته نشو، نړېوالو شریکانو به د افغان اړخ اداري فساد، د محاسباتي شفاف سیستم نه شتون، اداري او تدارکاتي بروکراسۍ او ټېټ ظرفیت ددغه ژمنې پر وړاندې عمده دلیلونه بلل.

که پورته ارقام دوباره ضرب او تقسیم کړو او سیګار رسمي راپور اساس وګڼو، نو د افغانستان سهم له نړیوالو مرستو په هر کال کې شاوخوا ٦۰۰ میلیون ډالرو ته تنزیل مومي...ځکه چې په غیر اختیاري بودجې کې د تمویلونکو واک او اختیار فوق العاده زیات و، دونر یا تمویلونکو به د پروژو په تعین او لومړیتوب کې برلاسی نقش درلود، دا چې ولی د افغانستان حکومت خپل وجاهت او صلاحیت نه کاروه ځینې توجیهات شته، لکه چې پورته هم اشاره وشوه، د مسلکي ظرفیت کمبود، د حساب ورکوونکي میکانیزمونو نشتون، په سیاسي مقاصدو کې لکه انتخاباتو کې د بودجې د لګولو ویره، اداري او تدارکاتي فساد، د پروژو جوړونو لپاره مسلکي ناتواني او تاخیر او...

پداسې حال کې چې ځېنې دغه دلایل د قناعت وړ ندي، مثلاً د افغانستان دولت په ۲۰۰۴ کال کې د آفمیس سیستم AFMIS, Afghanistan M Financial Management Information System تاسیس او په ۲۰۰۷ کال کې عملاً په ټول افغانستان کې اجرائیوي شو (د داکتر اشرف غنی د مالیې وزارت په دوران کې)، د دې مدرن

سيستم له مخې ټول مالي عمليات، بودجه جوړونه، د بودجې د لګښت راپوروونه، د معاشاتو اجرا، تدارکاتي پلان جوړونه، د تادياتو بيلانس او...پرې ترسره کيدل، له ۲۰۱۰ کال وروسته بشري کدري ظرفيت ډير لوړ شوی و، هر وزارت او سکتور خپل تدارکاتي پلان ترتيب او اجرا کولی شوی، خو بيا هم نړيوالو د خپل رسوخ د قايمولو، سوء استفادې، فساد، د مرسته شويو پيسو د بيرته دوی ته د ستنيدو او ترينه د منفعت د حاصلولو په موخه يې نه غوښتل د افغانستان دولتي ظرفيت ايجاد، پراخ، تقويه او حسابده شي...

دخارجي مرستو اقتصادي اغېز ولی کم و؟

ولي دغه مرستې بېرته له اقتصادي دوران ووتلې؟

خارجي مرستې له دروازې راغلې خو له کړکيو بېرته ووتلې او هماغو ملکونو يا نورو هغو ته لاړې چې چپاولګرانو ورته انتقالولې، يو انګريزي متل دی وايي، آسانه راغلې بيرته آسانه ځي Easy come easy go پورته مو اشاره وکړه چې خارجي مرستې د قماري پيسو په مثال دي څرګند شمار لري خو بنيادي اثر نلري، همدا بار راوړو پيسو د فساد پديده او فرهنګ په افغانستان کې نهادينه کړ، په کابل کې د امريکا د سفير (رايين کراکر) په وينا امريکا دلته راغلې وه چې په لوی لاس فساد عام کړي...

د ګڼو نورو څېړونکو او معتبره څېړنيزه مرکزونو راپوروونه ښئ چې اداري فساد، کمزوري اراده د فساد په وړاندې، ناتوان، نا ژمن او له بهر راوستل شوې کدرونه، او ګڼ ډير نور عوامل وو چې د شل کلونو مرستو اغيز يې کم او د پيسو د فرار زمينه يې په سيستماتيکه توګه مهيا کړې وه چې زه يې افغاني او بهرني کرکترونه په لاندې تسلسل کې څېړم.

خومره پیسې په تیرو شلو کلونو کې درغلۍ او فساد شوي؟
افغان اړخ او بهرنیو خومره سهم پکې درلود؟

اولاً، د افغانستان په اداره کې د فساد پلټنه:

پدې برخه کې د فساد ارزونې یا فساد سنجې لپاره ګڼ میتودونه او لاسوندنه کارولی شو، مثلاً د افغانستان د عمومي پالیسو د تحقیقاتو بنسټ یا Afghanistan Public Policy Research Organization (APPRO 2017) د کال ۲۰۱۷ په پلټنو کې اشاره کوي چې د دولت په درې ګونو قواوو کې ۴۰٪ هغه عناصر ځای په ځای شوي و چې دوی د بهرنیانو لخوا د سیاسي سهم او امتیاز د فورمول له مخې او د بن کنفرانس پر بنیاد، په پسا طالباني دوران کې، د نوی افغانستان واکمنان شوي وو، په دوی کې یو شمېر د مخدره توکو کاروباریان یا قاچاقبران وو (بخصوص په پارلمان یا ملي شورا کې)، یا د بشري جرمونو ناقضین وو، یا د لویو قراردادونو مالکان یا یې استازي وو یا د جنګي زورواکو ډلو خپلوان وو چې د رشوت او سیاسي رسوخ په زور یې په مهمو ارګانونو کې ګمارنه ترسره شوې وه.

لنډه دا چې د حکومتي ائتلاف ډلو د هماغه مرموزو تقسیماتو له مخې خپل ارادتمندان او وفاداران په دولتي، ملکي، نظامي او قضایي ادارو او څارنوالیو کې ټاکلي وو، چې پدې توګه دولتي لوبنی یا د مشروع اقتدار مرکز یې تر پایه د فاسد شوې مالګې په توګه تر سقوط او زوال ورساوه...! بېرته د داستان پیل ته ورګرځو...

- ***له بنیاده د قدرت تقسیم او د حکومت مفسدیدل:*** تر سپتمبر وروسته د بن په کنفرانس کې د سیاسي واک تقسیم، په خاصه توګه د امریکا او نړیوال ائتلاف لخوا د نخبه شریکانو انتخاب (دشمال ټلواله) او په راروان پړاو کې دوی ته د ملګرتیا د امتیازاتو او دوامداره شراکت په بدل کې بهرنیو ځواکونو عمده قراردادنه، لکه: د ملي امنیتي سکتور په نه شتون کې د امنیتي کمپنیو قراردادونه، د نظامي قرارګاو د جوړیدو قراردادنه، په نظامي او ملکي حکومتي تشکیلاتو کې حسابي ونده، مرموزه مصئونیتونه چې د دوی سترګې یې سرې کړې وې دوی د زمرې د سهمدارانو په امتیاز دومره مغرور شوي و چې په دولتي اداره کې یې تعین کننده او تهدید کننده نقش درلود...پدې توګه مفسدو عناصرو یوه خبیثه او په عین وخت کې بشپړه باجګیره حلقه جوړه کړې وه چې حکومتي اداري او د قانون تطبیق کوونکي ارګانونه ورته عاجزه شوي و، حتی د جمهور رئیسانو په شمول چې لدې پدیدې او هر دم فاسدې حکومتولۍ به یې رنځ اووړ خو د دغو مفسدو حلقاتو په وړاندې له اقدام بې وسه ښکاریدل...

- **د جګړو او ناامنيو مخ په زياتيدونکې پراختيا** له يوې خوا، د نړيوالو همکارانو مرموزه فشارونه (چې له فسادګرو سره يې نامرئي شراکت درلود) له بلې خوا، د پارلمان او د ملي وحدت حکومت (چې له جنګي او جهادي ډلو تشکيل شوی و) مجبوريتونه او باجګيری له بلې خوا، دا هغه بنيادي عوامل و چې د فساد د ترويج، له قومي حمايتونو سوء استفاده، له قانون څخه د مفسدينو د مصئونيت او خلاصون ګنجايش يې په سيستماتيکه توګه د همدې مفسدو کړيو په ګټې راڅرخوو.

- ***د کمزورۍ او تحت الحمايه حکومت مجبوريتونه:*** د افغانستان رهبری مجبوره وه د هرې رسمي ادارې په وړاندې په تکتيکي توګه نورې موازي اداري او تشکيلات جوړې کړي تر څو پر مفسدينو د قانوني اجرااتو په مټ حلقه ورتنګه کړي، مثلاً د شفافيت اداره، له فساد سره د مبارزې ځانګړې څارنوالی، عدلي او قضايي مرکز، اختصاصي محاکم، د اداري فساد په وړاندې د نظارت عالی اداره، د تداراکاتو ملي کميسيون پخپله د جمهور رئيس تر مشری راوستل، له نړيوالو شريکانو سره د نظارت ګډ کميسيونونه جوړول، د پايتخت زون تر عنوان تشکيلات، د انکشاف ملي شرکت ايجاد، د امنيت شورا د سرمفتش دفتر ايجادول، د سيګار اداري ته د نظارت، حساب اخيستنې او تفتيش بلاحدوده صلاحيتونه ورکول او...ګڼې نورې داسې اداري تشکيل شوې چې متاسفانه په هرې يوې اداري کې د همدې غره کربورې او د همدې مفسدو کړيو عناصرو رخنه کولی شوی...
- وروستي جمهور رئيس د همدې ترخو واقعيتونو په درک سره تر خپل ځانګړې فلتر تېر شوې يو زيات شمير هغه کدرونه (د داود نورزي د استخدام تر فارمټ لاندې) ځای په ځای کړل چې له بهره راغلي يا راغوښتل شوی وو، هغه عناصر چې له افغانستان سره روحي پيوند او تعلق کم و، هغه دوه تابعته افغانان چې افغانستان ورته غنيمتي مال او د باد راوړو ډالرو د چور خزانه ښکاريده، دوی په کم وخت کې ډير امکانات تول کړل، نظام او د قدرت اصلي اډانه يې پخپلو عياشيو بدنام کړه، بې تجربه پېغلې او ځوانان د قدرت په اصلي اډانه کې دومره په کثرت سره راټول شول چې په سبب يې قانوني تعينات او وطني کدرونه انزوا ته ور وکاږل.
- په نيت او ارادې تبصره نکوم خو مشکل دا و چې جمهور رئيس پرته له ميکانيزمونو، معيارونو او اصولو او پرته له تفکيک د ټولو روايتي ادارو په وړاندې آګاهانه يا ناخودآګاه محاز آرايي ترسره کړې وه، دی پدې کشمکش کې دومره منزوي او منفور شوی و چې پخپله له خپل ځان سره په جنګ و، دی پخپله د خپل واک لپاره په ګواښ او دښمن تبديل شوی و... مثلاً په هر وينا کې به يې د خپل نظام وزارتونه، امنيتي سکتورونه، قضايي ارګانونه په فساد او بې کفايتی تورنول، ده پخپله او د هېواد لومړی ميرمن يې د قانون جوړونې نهاد (ملي شورا) په وار وار په فساد متهم کړی و، هغه وزيران چې پارلمان به صلب اعتماد کړل مګر د جمهوريت د مشرتابه له مرکز به يې له صلب اعتماد شوې مقام څخه

د ملاتړ په ړانده رجحان کې د پارلمان تصميم ويتو کاوه. دا د جمهوريت او د قانون د حاکميت تر ټولو لوی زوالي نزول و، د لوړ رتبه اراکينو توهين او سپکاوی په عادي جريان تبديل شوی و... څو ښاغليو ته يې د تقنين، څو تنو ته د پانګونې او يو دوو ته پکې د تعين او استخدام مکمل واک سپارلی و، دا يعنی د بې اعتمادۍ اوج چې پدې توګه د نظام بقا او دوام هيڅ امکان نه درلود...په دغسې فضا کې له نظام سره د تعلق حس، د خدمت او د وفادارۍ انګيزه طبعاً صدمه ويني...

- ***حکومتي واک او مشروع اقتدار په سهامي شرکت بدلول:*** په وروستيو کلونو کې د حکومت مشروعيت د سهامي شرکت کچې ته راوغورځيد، د دوو کانديدانو تر مينځ د ملي وحدت تر عنوان د حکومت(۵۰-۵۰٪) تقسيمول، بيا په دويم ځل تر ټاکنو وروسته ګويا د حکومت د ناعادلانه تقسيم په سبب د قدرت جزيرو عملاً شکل وينو، له مخالفينو سره د جګړې انګيزه د ***دوو قدرتمشرانو*** د تضاد او کشمکش په ماموريتونو تعويض شوې وه، عملاً د دولت صلابت او هيمنت راغورځيدلې و، د وطن پالو افغانانو مايوسي اوج ته رسيدلې وه، سکتورونو ته حمايت او رسيدګي په سياسي وفادارۍ مشروط شوی وه...پدې توګه فساد اوج ته ورسيد، انګيزه ماته شوه، بدنامول عام شول او د رسوايي عصر د قدرتمشرانو د ناسنجيده کړنو په نتيجه کې په سيستماتيک ډول د افغانانو پر تندي هک شو..!!

- ***له مديريت تر رهبرۍ د ظرفيت ناوړه استعمال:*** د سيګار په روايت افغانستان د بدې حکومتولۍ، فساد او ټيټ ظرفيت په سبب د ميلياردونو ډالرو له ترلاسه کولو محروم شو، علاوه پر دې همدغه عوامل باعث شول چې افغان حکومت په لوی لاس له کال ۲۰۰۲ تر کال ۲۰۱۱ پورې د هغو ۳۰ ميليارد ډالرو له لګښت بې برخې شي چې عملاً د افغانستان امانتي انکشافي صندوق ته د بسپنه ورکوونکو لخوا واريز شوې و. هکذا په وروستيو اوو کلونو کې د پورته ذکر شويو عواملو او هم د ملي پروګرامونو د سوء مديريت (بخصوص د تدارکاتو د مرکزي کيدو، د څو وزارتونو د ادغام او انفصال، د جمهوری رياست دچارو اداري ته د ماليې وزارت او نورو عايداتي ادارو د ځينو تشکيلاتو او صلاحيتونو انتقال)، له وزارتونو او سيمه ييزه ادارو سره دسليقوي او تقسيمي تعامل (د ۵۰٪ پر بنسټ چې د ع او غ تر منځ د جان کيری په وساطت ترسره شوی و) له مخې، د تقسيم شوې سکتورونو له مخې د يو بل د عاليرتبه مقاماتو کم ارزښته کول، دوی ته دوسيه جوړونه او په ممنوع الخروجي لستونو کې د فرا قانوني احکامو پر بنسټ د هغوی اضافه کول او د ګڼو نورو شکننده عواملو په سبب له يوې خوا د رسوايي عصر ته قوت ورکاوه او له بلې خوا افغانستان له هغو لويو مرستو محروم شو چې له کال ۲۰۱۵ تر ۲۰۲۰ پورې (ARTF ته) د واريز شوې وی، ***مثلاً په همدې موده کې د دولت د نه مصرف او ځنډمن تدارکاتي اجراتو په سبب ترلس ميليارد ډالرو زيات ندې مصرف کړې.***

که وګورو نو د سوء مدیریت او ټیټ ظرفیت په سبب په تیرو شلو کلونو کې افغانستان ته د ورکړل شویو مرستو ۴۵ میلیارد یې ندي لګول شوي، طبعاً نور ډیر حسابونه هم شته چې په سبب یې افغان لوري، بخصوص رهبری ته ملامتي ور اوړي، مثلاً په تیرو شلو کلونو کې د نړی له لوري د ژمنه شویو مرستو له جملې ۵۶ میلیارد ډالر یې ندي ترلاسه شوي چې د دولت د مشرتابه او مالیي سکتور جدي هڅو او پیګیري ته یې اړتیا درلوده، مګر دغه ژمنې تر انجام ندي رسول شوي...

- ***د ICB له لارې د پروژو اجرا کیدل:*** په ماهیتي ډول د نړیوالي داوطلبي له لارې د پروژو اجرا او تطبیق یا د International Competition bidding تر سره کیده، پدې کې د تمویلي ادارو بخصوص د نړیوال بانک فرمایشونه شامل و، خو که افغان دولت فشار اچولی نو یې کولی شوی قراردادونه تجزیه او د ملي تدارکاتو قابل یې وګرځوي، معمولاً د غریبو هیوادونو د ودې لپاره د انکشافي پروژو اجرا د ملي تدارکاتو NCB له لارې باید ترسره شي تر څو ملي ظرفیت او منابع په تحرک راشي. دقیق ارقام نلرو خو د اټکل له مخې هر کال شاوخوا د اختیاري (دولتي بودجې) او غیر اختیاري (مستقیماً د دونرانو لخوا) د ۳ تر ۴ میلیارد ډالر د نړیوالو داوطلبیو له لارې له هیواد د باندې وتلې دي چې قطعاً یې زموږ پر پولي دوران او سرکل اثر ندی غورځولی، حتی افغاني بانکونه هم ترې ندي مستفید شوي، ځکه چې تادیات د قراردادیانو بانکي حسابونو ته په خارج کې واریز شوي دي...

- ***له بهر څخه د خریداریو او لوژیستک قراردادنه:*** دخارجي ځواکونو هغه خریداری چې په هیواد کې د نه ترسره کیدای شوای مګر متاسفانه د دوی عادي لوژستیک او اکمالات غالباً له بهره وارد شوي دي، د **څښاک** اوبه، غیر الکولي مشروبات، خوراکي مواد، البسه، ادویه جات او آن د تازه میوې په شمول ادا ټول له خارج او په ډیر لوړ قیمت ورته واردیدل، پدې توګو هر کال په سلګونو میلیارد ډالر لګښت راتلی چې د افغانستان پولي دوران Circulation of money ته یې ډېر کمه ګټه رسولې ده، که دغه مبالغ زموږ اقتصادي دوران ته شاملیدی، لکه تر دویم نړیوال وروسته د جرمني له مارشال پلان سره د امریکا مرستې، نو به یې په اقتصادي ودې او سرانه عاید کې قوي ونډه ادا کوله چې ورسره به د غربت او بیکاری کچه په مراتبو کمه شوې، غذایي مصئونیت او د معیشت کچه به بهتره وه طبعاً تولیدي او پراختیایي فعالیتونه به ورسره پراخیدل او د رشد شاخص به کال په کال اضافه کیدو...

- ***د تورو پیسو او قراردادي سرمایو فرار:*** د جګړو او ناآمنیو په سبب د سرمایې فرار، د اقتصادي جرایمو، آخاذیو او اختطاف په سبب له کال ۲۰۰۷ تر ۲۰۱۸ پورې شاوخوا ۱۵۰ میلیارد ډالر بهرنیو هیوادونو ته د «افغانانو پانګه» ویستل شوې، خو له ۲۰۱۸ تر ۲۰۲۱ پورې شاوخوا ۵۵ میلیارد ډالر د «افغانانو پانګه» له

هېواد ویستل شوي چې همدا ارقام د مختلفو منابعو لخوا تایید شوي هم دي. برعلاوه د جګړو او ناامنیو په سبب حدوداً ۱۸ ولایتونه (غالباً پښتانه ولایتونه) او بیا په وروستیو کلونو کې ۲۵ ولایتونه له انکشافي پروژو چندان ندي مستفید شوي، تمویلونکو یو استدلال درلود چې ګویا په اورکې باید پیسې و نه غورځول شي، چیرته چې جنګ وي هلته د انکشاف ورتګ ممکن او معقول هم ندی، بل طرف که اسنادو او سوابقو ته وګورو وینو چې په جګړیزه سیمو کې د پروژو قیمت څو چنده لوړ تمام شوی، د سیکورټي کاسټ په پلمه هم په پروژو کې د فساد چانس ډیر شوی، هم کیفیت نه دی رعایت شوی، هم خیالي پروژې درج شوې، هم عمراني پروژې دوباره تخریب شوې چون معمولاً شفاف، حقیقي او حسابي نظارت ندی ترسره شوی چې دغو ټولو په خپل وار سره د انکشافي پروژو پر کمیت او کیفیت او هم یې د فساد کچې پر پراختیا اغیز درلودلی.

- ***اداري فساد او تداړکاتي بروکراسی:*** دغه دواړه عوامل د پروژو د ځنډ او خنډ او په نتیجه کې د پروژو او انکشاف د تاخیر او کمیدو سبب شوي دي، د کاغذي ځنډ او خنډ په سبب طبعاً یوه بشپړه مصرفي دائره او مستفیدین ترینه صدمه وینې، د پروژو تطبیق کوونکی د جزیه او رشوت ورکولو په سبب ستومانه کیږي، دوی مجبوراً صلاحیتدار طرف ته د سهم او فیصدی په ورکولو سره د پروژو کیفیت ته صدمه رسوي او نهایتاً همدا خبیثه حلقه د مملکت هویت او اعتبار ته زیان اړوي چې ورسره د دونرانو علاقمندي او د پروژو له تمویل لاس اخلي او یا خو نه غواړي فنډونه او تمویل د دولت له لارې ترسره شي، غالباً به دونرانو د فساد په اړه د تحقیقاتو او څېړنو لپاره درېمګړې تفتیشي کمپنۍ استخداموليې

FIGURE 2

Daily corruption in Afghanistan

Percentage of respondents that believe corruption is a major problem in daily life

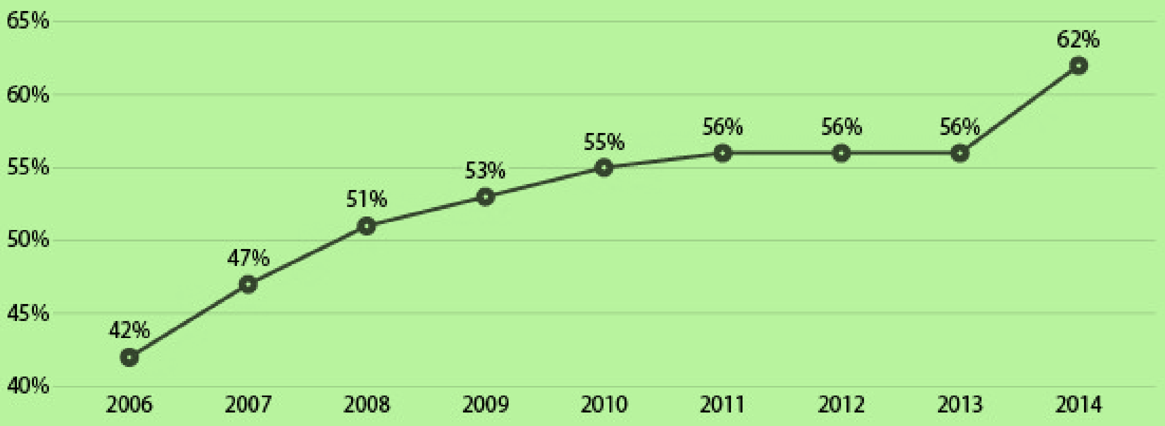

Source: Asia Foundation, "Afghanistan in 2014: A Survey of the Afghan People" (2014), available at http://www.asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf.

چې دغه کار به بیا بیا وخت ضایع کاوه او په دې توګه به د تمویل او ملاتړ چارې ټکنې کیدلې او د دولت مخالفینو ته به یې په مجموع کې تبلیغاتي ګټه هم رسوله خو په نتیجه کې یې وطن له میلیونونو ډالرو مرستو او انکشافي پروژو محروم کیده چې دا د افغانستان په تاوان و، که څه هم په وروستیو کلونو کې تمویلونکو هېوادونو له افغانستان سره د مرستې اشتیاق نه درلود نو دغسې وضعیت د دوی بهانو او استدلال ته چې خپلې مرستې وسپموي او ور حصارې یې کړي یو ښه فرصت و، لکه څنګه چې د تدارکاتو تاخیر او مرکزي کیدو د مرستو د مصرف کچه شدیداً راښکته کړه ګویا دا وضعیت عیناً د دونر په مرموزو اشارو مهندسي شوی و.

- ***د تدارکاتو مرکزي کیدل:*** په وروستیو کلونو کې تقریباً له ۲۰۱۵ وروسته په تدریجي توګه له وزارتونو، سکتورونو او ولایتونو ټول تدارکاتي صلاحیتونه مرکز بلکې ارګ ته (د ملي تدارکاتو کمیسیون ته) انتقال شول، که څه هم په شعاري توګه د «فساد د مخنیوې او صرفه جویي» په پلمه دغه تصمیم ونیول شو، خو نتیجه یې په ګڼو دلایلو معکوسه وه:

د ټول هېواد په کچه یې هغه بشري مسلکي ځواک چې په ولایاتو او سکتورونو کې ایجاد شوي و فلج کړ، په ولایاتو کې ګڼ ساختماني او لوژیستکي شرکتونه بیکاره شول، کاروباري ځواک کمزوری او د وګړو د خریدارۍ قدرت کم شو، مخفي بیکاري برجسته شوه او عملاً د محلي ادارو په وړاندې په اعتراضي طرف تبدیل شول چې د دولت او ولس ترمنځ یې واټن لا پراخ او حالات په تدریجي توګه د مخالفینو په فایده تمام شول... د ملي امنیت د اهدافو له مخې باید اقتصادي تحرک او پراختیا باید د ملي ثبات د عناصرو په حیث په شدت او کثرت سره پراخ شوي وای خو برعکس د مرکزي تصامیمو او منازعاتو په سبب حالات منفي طرف ته تلل خو مرکزي ظرفی هغه حد کې نه و چې دا واقعیتونه یې دو په مناسبو برنامو ډک کړې وای...

د مديريتي ظرفيت کمبود، د منابعو زيان او وخت وژنه

په مرکز کې د دومره پراخو او پريمانه پروژو لپاره مسلکي ظرفيت نه و، بل دا چې د ملي تدارکاتو په کميسيون کې د اعتماد بحران دومره ژور و، چې تعينات يې کاملاً مافيايي او استخباراتي کړي وو، د ارګ ځانګړي کړی او مقربينو له موقع نه په استفادې خپل افراد پکې راوستل، د آزاد رقابت اصول مات شول، د استخدام لپاره د ميکانيزم پر ځای ذاتي تقوا، چې ميزربل ندی او د خاص شناخت له مخې د غړو استخدام باعث شول چې فساد کاملاً مافيايي او پرده پوش شي.
د تدارکاتو له مرکزي کيدو سره د بی اعتمادۍ د بحران تر څنګ، د پروژو له اعلان نيولې بيا د آفرونو د ترلاسه کيدو، د آفرونو او داوطلبيو پرانيستل، تحليلول او بالآخره په نازل نرخ قراردادونه مستحقو او وړ شرکتونو ته تر سپارلو پورې زيات وخت ضايع کيدو، معمولاً به يې تر څلورو مياشتو وخت نيوه چې پدې ترتيب به په يوه مالي کال کې درې نوبته تدارکات ترسره کيدل.

د تدارکاتو له مرکزي کيدو سره په حقيقت کې اته کاري ساعتونه هماغه اته پاته شول، اما که صلاحيتونه تفويض شوې وای نو د رسمي ورځې اته ساعتونه به په اتيا بلکې په اته سوه بدل شوې وای، د اقتصادي فورمول له مخې هر څومره چې کاري واحدونه اضافه شي په هماغه اندازه به نوی ساعتونه اضافه کيږي، په اقتصاد کې د صلاحيتونو تفويض هغه څه دی چې کاري سرعت ايجادوي اما انحصار يې کموي، انحصار هم وخت وژني هم کار، هم انګيزه او هم کاريګر هلاک کوي، بر علاوه د تدارکاتو د مرکزي کيدو په سبب د تمويلونکو پيسې وسپمول شوې او دوباره د تمويلونکو په صندوق کې پاته شوې او دوباره يې عودت وکړ.

يادښت:
زه چې کله د لغمان والی وم نو د مرکزي بودجې د سند له مخې هرکال څه د پاسه سل انکشافي پروژې زمونږ ولايت ته رسيدلې وې که دقيق ارقامو ته لاړ شم (په۱۳۹۷ کې ۱۳۶ او په ۱۳۹۸ کې ۱۱۸ پروژې) راته منظورې شوې وی خو د ملي تدارکاتو د تاخير په سبب په دوو کلونو کې يوازې ۱۱ پروژې له تدارکاتي پروسې راغلې وې، يعني په دوو کلونو کې له ۲۵۴ پروژو څخه يوازې ۱۱ پروژو ته په مرکزي تداکاتو کې د طی مراحل کيدو نوبت رسيدلې و... همدارنګه د هر وزارت او هر سکتور وضعيت ديته ورته و، يو وخت به مونږ په معارف وزارت کې هرکال شاوخوا ۱۵۰۰ پروژې تدارکات او تطبيق ته سپارلې اما په وروستيو کلونو کې د معارف وزارت د تطبيقي پروژو شمير هرکال تر ۱۰۰ کم پاتې شوې...پدې باب نور روايتونه ګڼ دي خو د دې څېړنې اصلي او هدفي برخه تر اغيز راولي نو ...(د مستنده ارقامو لپاره د دولت د وروستيو شپږو کلونو د حساب ورکونې او ملي تدارکاتو د کميسيون کلني ګذارشاتو ته مراجعه کولی شئ)

د تدارکاتو او واکونو د شدیداً مرکزي کیدو نتیجه څه وه؟

د افغانستان لپاره د نړیوالو حمایوي کنفرانسونو تمویلي ژمنو ته که دقت وکړو، له ۲۰۱۶، ۲۰۱۸ او بیا په ۲۰۲۰ کې د جینوا کنفرانس...په هر کنفرانس کې له افغانستان سره په اوسط ډول تر ۵ میلیارد ډالر د مرستو ژمنه عملي شوې، که څه هم شرط پکې دا و چې افغان دولت باید خپل مصرف لوړ کړي، په ژنیو کې پنځلس میلیارد ژمنه د پنځو کلونو (۲۰۲۰-۲۰۲۵) لپاره وشوه خو ګډونوالو او مشرتابه تاکید درلود چې د شفاف میکانیزم له مخې باید د مرستو لګښت لوړ شي، یعني هر کال باید تر ۳ میلیارد ډالر زیات لګښت ترسره شي، خو د تدارکاتو د مرکزي کیدو په سبب دغه مصارف په ۱۴۰۰کال او تر هغه د مخه کلونو کې په اوسط ډول تر ۳۰۰ میلیون ډالرو ندی پورته شوی، یعني هر کال د تدارکاتي بروکراسۍ، مرکزي کیدو او انحصار په سبب افغانستان له مرسته شویو پیسو شاوخوا ۷۰۰-۱۲۰۰ میلیون ډالرو څخه په لوی لاس محروم شوی.

که دغه عبارت په ریاضي تبدیل کړو نو نتیجه دا اخلو چې د افغانستان د رهبرۍ د تصامیمو په نتیجه کې په وروستیو ۷ کلونو کې د وطن انکشاف ته د واریز شویو مرستو له جملې د شاوخوا ۱۵ میلیارد ډالرو د مرستو له لګښت محروم پاتې شوی، لدې سره په میلیونونه افغانان له انکشاف محروم شوې، د وطن عمران او رغونه تاخیر شوی او د فساد میزان (د نړیوال ردیف له مخې) کال په کال اضافه شوی او آن د مفسدو هېوادونو د اول نمبر په ردیف کې راغلی...
د نړیوالو مرستو د کم اغیز او هم له اقتصادي دوران د پیسو د بیرته وتلو ګڼ نور دلایل او تحلیلونه شته چې تذکر یې مهم دي خو د دې مقالې عددي ظرفیت همدومره ایجابوي...

ثانیاً، د نړیوالوشریکانو په اداره کې د فساد پلټنه:

لکه چې پورته یادونه وشوه د حسن تکرار په توګه هماغه پراګراف رااخلم، که څه هم د امریکا د ځانګړې سرپلټونکې یا سیګار د راپورونو له مخې له ۲۰۰۱ تر ۲۰۲۱ پورې یواځې ۸٪ مرسته د افغانستان د دولت له رسمي کانال په مصرف رسیدلې، د سیګار د راپور له مخې د نړیوالو تطبیقي موسساتو لخوا له۲۰۰۲ تر ۲۰۲۰ پورې ۶۳میلیارد ډالر د بهرنیو شریکانو، قراردادیانو او امریکایې تطبیقي او اجرایي کوونکو موسساتو لخوا فساد شوی، پدې 63 میلیارد کې 19 میلیارد (30%) یې د تثبیت شویو ارقامو په حیث د جان ساپکو لخوا د امریکا کانګرس ته راپور شوي *(د دې راپور جزئیاتو ته پدې ریفرنس ورتللی شئ، SIGAR 21-05-SP October 2020).*

منبع: واشنګټن پوست تحقيقي راپور	$2.121 تريليون ډالر
د جګړو مستقيم لګښت	$1.5 تريليون ډالر
د بانکي سود اندازه	$500 ميليارد ډالر
د افغان امنيتي او دفاعي ځواکونو لګښت	$87 ميليارد ډالر
د افغانستان په اقتصادي پراختيايي برخه کې مصارف	$24 ميليارد ډالر
د مخدره موادو د مخنيوی مصارف	$10 ميليارد ډالر

غواړم څو هغه عمده لاملونه ذکر کړم چې په سبب يې مرستې شوې پېسې له اقتصادي پلوه اغيزمنې، پايداره او برنامه يې پاته نشوې:

د واحدې منبع يا د single source له مخې د قراردادونو اجرا کيدل، چون د امريکا او ناټو مصارفاتو ته د محرميت له کبله ډېره لاسرسی نه کيږي خو د موجوده اسنادو او وثايقو له مخې چې خپاره شوې په ميلياردونو ډالر د نظامي خريداريو په برخه کې لويو امريکايي کمپنيو ته د واحدې منبع له لارې قرار داد شوي دي، لکه:

لویس برگر ***Louis Berger international (LB)***، دغه شرکت د امریکا له دفاع وزارت په لومړیو کلونو کې د یو نیم میلیارد ډالرو قراردادونه درلودل، سره لدې چې د افغانستان په قراردادنو کې یې د فساد ګنې دوسیې تر محاکمو لاړې خو همدې شرکت په وار وار بیا هم د سلګونو میلیون ډالرو قراردادونه ترلاسه کول.

سوپریم ***Supreme***، ددغه شرکت سرمایه د افغانستان د قراردادونو له برکته په لومړي لسیزه کې (۲۰۰۱-۲۰۱۰ پورې) ۵۰ چنده زیاته شوې ده، په کال ۲۰۱۴ کې د امریکا د یوې محکمې لخوا د شاوخوا ۴۰۰ میلیون ډالرو په ارزښت جریمه شو، خو ددې باوجود یې قراردادونو دوام وکړ.

ایبا ***AEY***، دغه شرکت په ۲۰۰۷ کال کې د امریکا د پوځ لخوا د ۲۹۸ میلیون ډالرو یو قرارداد تر لاسه کړ تر څو افغان امنیتي ځواکونو ته پرې مرمۍ، مهمات او اسلحه واخلي دغه شرکت هغه ناچله او بیکاره اسلحه واخیسته چې تاریخ یې تیر و، یعنی د ۱۹۵۰ کال اسلحه... جالبه دا ده چې ناټو هرکال ددغسې مهماتو د مصئون ضایع کولو لپاره په میلیونونو ډالر مصرفوي، خو د ایبا AEY شرکت د میلیونونو ډالرو په ترلاسه کولو دغه داغمه جات وسلې افغان امنیتي ځواکونو ته ورکوي تر څو د مخالفینو په وړاندې پرې وجنګیږي، په لسګونو رانیول شوې غیر فعال الوتکې اوس هم د کابل په هوایې ډګر ولاړ دي چې پرواز نشي کولی، په امریکایې محکمې کې دغه کمپنۍ د فساد او درغلۍ په تور میلیونونه ډالر جریمه شوه خو بیا یې هم ګڼ قراردادونه ترلاسه کړې وو.

مثلاً پورته ذکر شویو او دغو څلورو لاندې شرکتونو یواځې په یوه کال کې د امریکا له دفاع وزارت څخه د شاوخوا ۱۰۰ میلیارد ډالرو په ارزښت قراردادونه تر لاسه کړې و، فکر وکړې چې دوی په مجموع کې په شلو کلونو کې څومره قراردادنه او څو سوه میلیاردو ډالرو په بیه تر لاسه کړې او که د فساد کچه به یې په مجموعې توګه څومره وي، پورته خو ما یواځې په نمونوي توګه په ځینو قراردادونو کې د درغلو نمونه وړاندې کړه، که د هر قرارداد او هر فساد تحلیل او محاسبې ته لاس رسی پیدا کړو نو ګڼل به یې زمونږ سر په درد راوړي.

د لاندې شرکتونو د یو کال د قراردادونو ارزښت:

- **ریتاین تکنولوژي** ***Raytheon Technologies Crop*** د ۲۰،۷ میلیارد ډالرو قراردادونه یې درلودل

- **لاکید مارتین Lockheed Martin Corp** د ۴۰،۲ میلیارد ډالرو قراردادونه یې درلودل
- **بوئینګ ګروپ Boeing Co** چې د ۲۲،۱ میلیارد ډالرو قراردادونه یې درلودل
- **جنرال ډاینمکس General Dynamics Crop** چې د ۱۷،۸ میلیارد ډالرو قراردادنه یې درلودلدا پورته شرکتونه بخصوص دغه څلور وروستي یې د امریکا د دفاع وزارت قراردادی شرکتونه دي چې په میلیاردونو ډالر قراردادونه یې درلودل ددي تر څنګ چې د فساد او درغلیو میلیاردونه ډالر ضایعات او بدنامه دوسیې لري برعلاوه دوی خپله ۹۰٪ خریداری یې له خارج کوله چې طبعاً د دوی پیسې بیرته د دوی خپل وطن ته یا هم د پولشویې تر دوربین پټ کول بل د تورو پیسو بازار ته انتقال شوې.

د امریکا ترڅنګ په تیرو شلو کلونو کې د بریتانیا د جنګ مصارف تر کال ۲۰۱۴ پورې ۳۸،۴ میلیارد ډالرو ته رسیدلی، چې د دوی د مصارفو ډیره کمه برخه پیسې د افغانستان قراردادیانو او د افغانستان اقتصاد ته په برخه شوې، له ۲۰۱۴م کال وروسته د بریتانیا د مخفي مصارفاتو او غیر اقتصادي تادیاتو په اړه معلومات راسره نشته خو که په افغان اقتصادي دوران او د پیسو په دوراني دایره Circulation of money کې وګورو د پردیو میلیاردي ډالرو اغیز پکې بې نهایت کم انداز دی، دلیل یې د خارجي اسعارو قاچاق، بهرنیو هېوادونو ته د پیسو سیستماتیک فرار، له بهرنیو هېوادونو د خارجي ځواکونو لوژیستیک او خریداری، له واحدې منبع تدارکات او مستقیماً د تمویلوونکو لخوا په خارجي بانکونو او اکاونټونو کې خپلو قراردادنو ته د هغوی تادیات ور تسلیمول، دا هغه عمده فکتونه دي چې پر افغان اقتصاد یې ددغو پیسو اغیز کم کړی و.د پیسو د بې اغیزتوب او ضایعاتو نورې نمونې هم شته، لکه د نظامي سکتور، جنګي عملیاتو، د عسکري بیسونو اعمار او تخریب او داسې نور چې پدې برخه کې لګښتونه قطعاً پر افغان اقتصاد اغیز نه درلود، مثلاً د بلومبرګ د راپورونو په اساس په لسګونو میلیارد ډالر د بګرام بیس، شورابک یا باستین، کندهار بیس، ننګرهار او د شمال د نظامي بیسونو په ایجاد او دوباره تخریب کې مصرف شوې چې هیڅ اقتصادي بازدهي یې زموږ اقتصاد ته نه درلوده، پدې میان کې ۱۰۸ میلیارد ډالر د سکروټي کاسټ په نوم په اوپراتیفي توګه مصرف شوې چې ویل کیږي آن مزاحمتي ډلو ته هم رسیدلې دي. علاوه پر دې که تاسو د شورابک بیس مستند وګورئ متوجه به شئ چې خارجي ځواکونو څنګه خپلې قرارګاوې په لوړو مصارفو جوړې کړې او بیا د دې پر ځای چې خپلو افغان شریکانو او ځواکونو ته یې وسپارې دوی یې بیرته ضایع کوې او بیا همدا پیسې افغانستان ته د مرستو په عنوان زموږ پر تندي پیوندوي...!!

https://youtu.be/Icd-4O1q2Jo?si=EiHx3VWOUBZmo88j دا د هلمند د باستین بیس مستند دی،

محمدآصف ننک
د اقتصاد خېړندوی مشر

https://youtu.be/n7T7P8RkcfM?si=NTdvbcw2eSfqNRGb دا د کندهار بیس مستند دی او همدارنګه د بګرام، شمال او نورو بیسونو ګڼ معتبر مستندونه شته چې په یوتیوب کې موجود دي...د برون پوهنتون Brown University د څېړنو او موندنو له مخې امریکا په افغانستان کې په تیرو شلو کلونو کې ۲،۲٦۱ تریلیون لګښت د جګړه ییز ماموریت په دران کې ترسره کړې چې پدې حساب د خارجي حضور روزانه مصرف تر ۳۰۰ میلیون ډالرو رسیدو، شاوخوا ۸۰۰ زره امریکایې عسکرو او نظامیانو په نوبتي توګه افغانستان ته تګ راتګ کړی. مراجعه وکړئ، https://youtu.be/GLKSa4pGMwU?si=BAMrS33s9SadJxft، په لاندې جدول کې یو لړ هغه مصارف پر افغانستان حساب شوی چې هیڅ ډول تړاو له افغانستان سره نلري.

مقایسوي تحلیل، د افغانستان د شل کلن او دویم نړیوال جنګ ترمنځ

د غیر مسوولو قضاوتونو په سلسله کې په نړیوالو او محلي ژورنالونو کې افغانستان د نړۍ مرسته د اروپا د بیارغاونې له مرستو سره مقایسه کوي ګویا هلته په کمو مرستو ډیر کارونه او عمران ترسره شو، منم چې دا په ظاهر سمه خبره ده خو ځو واقعیتونه باید په پام کې ونیسو:

تر دویم نړیوال جنګ وروسته د ۱۹۴۶-۱۹۵۲ کلونو په ترځ کې امریکا جرمني ته ۲۹،۳ میلیارد ډالر او په عین کلونو کې یې د جاپان بیا رغاونې ته ۱۵،۲ میلیارد ډالر مرسته ورکړې وه، چې د افغانستان په تناسب (۱۸۴ میلیارد ډالر په شلو کلونو کې) ډیر زیات تفاوت ښکاره کوي، په ظاهره خو مونږ د پیسو مقدار ته ګورو خو کیفیتي بحث یې هم مهم دی، مثلاً د ډالر نرخ په هغه وخت کې او په اوس وخت کې، د تورم او انفلاسیون نرخ په هغه وخت کې او پدې وخت کې او ځینې نور... مثلاً د داوړو مرستو ترمینځ تفاوت دا دی چې د مارشال پلان موده ٦ تر لس کاله وه، دویم دا چې په جرمني او جاپان کې تر جګړې وروسته وضعیت آرام و جګړه نه وه، د افغانستان برعکس، دریم دا چې هلته د امریکا مرسته په کامله توګه د همدې هېوادونو رهبرۍ ته وسپارل شوه، په داسې حال کې چې په افغانستان کې راغلې مرسته د جګړې لپاره لګیدله، د جګړو د تخریباتو په سبب دوباره ضایع کیده، مرسته د تمویلونکو په تصرف کې وه، بهرنیانو په ډیر لوړ قیمت قراردادونه کول، له فساد او درغلې ډک مصارفات یې ترسره کول، له واحدې منبع یې ترسره کول، د مرستو د فرار او میزبانو هېوادونو ته د تورو پیسو د ورتګ لپاره سیستماتیکه میکانیزمونه داسې عیار شوې و چې پیسه دلته پایداره او د افغانستان په اقتصادي سیستم کې اغیزمنه نشي...

نړیوال حضور او مشارکت Contribution،
د جګړو اقتصاد War Economy
او ماتیدونکی دولت Fragile state

معمولاً جګړې له ځان سره د جګړو اقتصاد یا War Economy ایجادوي چې د مالي فساد بنیادونه ورسره نهادینه کیږي، مصنوعي میلیونران جوړوي، اداري سیستم او کنترول له مینځه وړي، د ټولنیزو بنیادونو د متولو په مقصد نوی بی تجربه ځوانان د مدني فعالانو په عنوان د رسمي اداراتو د مزاحمت او تخریب لپاره ایجادوي، مافیايي باندونه او د اختطاف او لنډغرو ګروپونو په ایجاد سره ټولنیز شرافت په بې بندوبارۍ بدلوي، سازماني

او اخلاقي رکنونه سستوي، شخصيت وژنه، سپکاوی او هتک حرمت د استعمار لاینفک اجزا بلل کيږي، د وطنپرستی پدیده له منيځه وړي او پر ځای یی ملي دولت په اجير او فرمانبرداره دولتي دستگاه تبدیلوي.

د جګړو اقتصاد که له یوې خوا مصنوعي ميليونران جوړوي تر څنګ يې مصنوعي او روبنايي پرمختګ هم راوړي چې ډير فريبنده او عبوري وي، چون دا د جګړو اقتصاد يو ځانګړی بحث دی چې پدې مقالې کې يې تفصيل ته ګنجايش نشته، مګر په لنډه کې به ووايم چې مجاني پيسې له ځان سره کارګو کولت Cargo Cult زيږوي، فکري اسارت زيږوي، حقيقي اقتصادي رشد او ځواکمنتيا په وابستګۍ بدلوي، د پيسو قماري انبارونه د اداري فساد سبب ګرځي، د دولت عدلي او کنترولي ميکانيزم مفسدوي، تنبلي او بيکاري خلق کوي، مافيايي او قراردادي قشر خلق کوي، د دولتي دستګاه لپاره مزاحمتي او د فشار ګروپونه راټوکوي، ملي وقار او ملي وجاهت په ذلت بدلوي او په مجموع کې د ټولني اساسي ارزښتونه او د خپلواک دولت ستني تضعيف کوي.

د مجاني مرستو پر ځای دولتونه کولی شي په ملي منابعو کې د ګډو ګټو په ايجاد، د سيمه ييزه همپالنې او دولتي مشارکتونو په مدد کولی شي بنيادي ودې، ځان بسيايني او ثبات ته ورسيږي.

د فکري انحراف پروژې او د ذهنيت جوړوني مرموزه ميډيايي غدی!

طبعاً د پورته ذکر شوي سرکل يا دائرې «*نړيوال حضور او مشارکت Contribution، د جګړو اقتصاد War Economy او ماتيدونکی دولت Fragile state*» د ايجاد، چلښت او تداوم لپاره ګڼ ابزار او وسايل پکار و. ټولو ته يې نه خو دغه يوه ته يې اشاره کوم.

په يوې امريکايې ټوکې به يې شروع کړم: د داوطلبۍ يو اعلان خپور شوی و، ويل يې د سپينې مانۍ ترميمات او رنګمالي ترسره کيږي، چينايي کمپنيو ۵ ميليون نرخ يا آفر ورکړی و، امريکايي شرکت ۱۰ ميليون او پاکستاني کمپنۍ ۱۵ ميليون، همدا دريمه کمپنۍ کاميابه شوې وه، ويلې و چې که مونږ قرارداد وګټو نو ۵۰٪ تخفيف ورکوو او يو مقدار پيسې به تدارکاتي اداري ته هم ورکوو،، د قرارداد تر امضا وروسته ترې وپوښتل شو چې پدې قرارداد کې خو که تاسو دومره تخفيف او بخشش ورکړې نو څنګه به يې تطبيق کوئ، د ګټونکي شرکت تر محاسبې (تر تخفيف او بخشش) وروسته معلومه شوه چې د قرارداد قيمت تر ۷ ميليون راښکته کيږي، خو ګټونکې شرکت خپل قرارداد سب کانترکت (فرعي قرارداد) کړی و، هماغه چينايي کمپنۍ ته يې پر ۵ ميليون ورکړی و، او دوه ميليون يې بيا هم کمايی کړې و، خو د ۱۵ ميليون په تقسيم کې يې پاته اته ميليون پخپله امريکايانو ته ورکړې و...

دلته په افغانستان کې زياتره قراردادونه د همدې فورمول له مخې تطبيق شوي و... په هاليودي فلمونو کې اکثريت سوژې همداسې دي، له حساسو ځايونو غلا، مدرنه غلا، مرموزه فريبونه، چالاکي، سايبري غلاوی او..

خارجي غله او زندان ماتوونکي، لکه څنګه چې يې هاليودي فلمونه په نمايش ږدي په مراتبو تر هغو لوړ او پاخه دي، دوی دومره ماهرانه د افغانستان سريال ته داخل شول او په دومره مهارت يې هرڅه ولوټل چې د فلمونو د سکرينونو شاته تماشا چيان نه بلکې ټوله نړۍ يې هم په لوټ تالان پوه نشول، ګڼ ځلې مې له امريکايي منابعو لوستې چې د نړيوال حضور د دوران د ۲.۳ ټريليون جنګي لګښتونو د شاوخوا يو ټريليون حساب معلوم او قسماً مستند دی، خو پاتې څه د پاسه يو ټريليون قناعت بخشه ديوان او اسناد نلري، پدې کې پر رسوايي باندې پرده غوړول شوې ځکه چې ارباب يې لازمه نه بولې يا خو ښايې د لوبې پدې مرحله کې يې راسپړنه لازم نه وي، مګر زمونږ په ميدان کې د ۲۰ ميليارد ډالرو حساب دومره عظيمه رسوايې خلق کړې چې روانه پېړۍ يې شايد منځلی هم نشی.

طبعاً د ساده ملت ۴۰ ميليون وګړي خو پرې پوې نه دي چې اصلي ماجرا څه ده بلکې دا شهيد پروره ملت خو د همدې لوټمارانو رضاکاره مجاني مبلغين او مدافعين هم دي، لويه ميلياردي غلا دوی وکړه خو ملامتي پر مظلوم ملت او بيچاره دولت وتپل شوه، دغه ذهنيت جوړونه او د فکرونو انحراف د غربي ميډيا او مستاجرو استخدام شويو مطبوعاتو په مدد ترسره شوې او لاهم ترسره کيږي، د علی بابا او ۴۰ غلو کيسه د سادګۍ د عصر يوه جذابه استوره ده مګر د يوشتمې پېړۍ د غلا او تالان داستان ډير عظيم او پراخ دی... دومره پراخ چې بايد د هرې ورځې په اړه يې کرنولوژيک کتابونه پرې وليکل شي او مستنده ډاکمنټري فلمونه پرې جوړ شي.
ممکن يو څو کاله بعد دا واقعيتونه عام شي، د ولس درک او شعور بيدار شي، د رسوايۍ د عصر حقيقي داستان بر ملا شي او هغوی چې خپله خزانه يې په ځان او موږ ولوټله او هغوی چې په آسانه او پراخه پيمانه بدنام شول هم به افشا شي، باورمند يم چې د تاريخ واقعيتونه، ولو که کلونه کلونه منحرف او مزور پاته شي، يوه ورځ به اصلاح او يوه ورځ به يې حقيقت رابربند کيږي.

د افکار د بدلون او اذهانو د تسخير لپاره د ميډيا استخدامول

- ميډيا معمولاً په لوړو مالي امکاناتو او ډېرو زياتو سوژو چليږي، د دواړو لپاره په افغانستان کې سازماني کارونه ترسره شوې، خارجي حضور له ځان سره د جنګي ماموريت تر څنګ، چې مصارف يې تر دوه ټريليون اوړي، دوی د جنګي ماموريت د تکميلي فعاليتونو لپاره خپله ميډيايې څپه هم ايجاده کړې وه، هم يې د خپل حضور د مشروعيت او توجيه لپاره ميډيا ته ضرورت درلود او هم يې تر بُن وروسته د نويو شرايطو لپاره د فکري بدلون او د دولت جوړونې او قانونمدارۍ لپاره پر ميډيا فوق العاده تمرکز وکړ.
- دوی د موشيګافانه انتخاب او دقت له مخې د ګڼو رسنيو په ايجاد او د يو لړ خاصو رسنيو په استخدام لاس پورې کړ، طبعاً دغه کار د خصوصي او آزادو مطبوعاتو تر چتر لاندې د وطن ذهني او فکري فضا د اشباع او کنټرول لپاره په سلګونو سمعي، کتبي او بصري رسنۍ ايجاد شوې و، ستاسو به په ياد وي چې د

ځو نامداره رسنيو او تلويزيونونو مالکان يکې په ميليونرانو او مطبوعاتي ټايکونانو تبديل شول دغو رسنيو په سيستماتيکه توګه دولتي نهادونه، دولتي مقامات او نامداره شخصيتونه تخريبول، باجګيرۍ يې کولې او حتی داسې ځانګړې برنامې به يې جوړولې چې تر خپرولو د مخه به يې پرېږ هدفي شخص يا نهاد باج ورکولو ته مجبورول او تماشاچيان به يې پرې خندول (!) د رسنيو مالکين خو پرېږده آن چې د همداسې برنامو چلوونکي هم له باد راوړې ناجايزه ثروت او رشوت مستفيد کېدل، دوی يوه خبيثه کړۍ جوړه کړې وه، مطبوعات، استخبارات او د خارجي نهادونو او موسسات ترمينځ يې مافيايي کاروبار ايجاد کړې و، د اجيرو رسنيو خاوندان به له لوړو او قيمتي تحفو او خارجي سفرونو مستفيد کېدل، پدې توګه به شخصيت سازي او شخصيت کشي د تحفو او امتناع ترمنځ ترسره کېده.

- پدې ستون سره نړيوالو مافياوو پل فساد داسې پټ کړ او افغانان يې پرې دومره بدنام کړل چې د رسوايې عصر به پرې ګواهي ورکوي... غربي ميديا چې په ژير ژورناليزم چليږي او هغو رسنيو چې د بهرنيو په فنډ چليدلې دوه لسيزې يې دولت او ملت دواړه سپک او بدنام کړل، هغه انحرافي روايت يې پر موږ وتاړه چې قطعاً يې پدې پيمانه سزاوار نه و، دا روايت بايد اصلاح شي او د فساد داستان بايد دوباره په حقيقي بڼه دغه غافل ملت ته زمزمه شي! يار زنده و صحبت باقی....

د دې څېړنې خلاصه او نچوړ

- په تېرو شلو کلونو کې (۲۰۰۱-۲۰۲۱) په افغانستان کې له نړيوال حضور سره په افغانستان کې جمعاً ۲.۲۶۱ تريليون ډالر لګښتونه د نړيوال ائتلاف لخوا په نظامي برخه کې ترسره شوي دي، چې له دې جملې څخه يې ۱۸۴ ميليارد ډالر په ملکي ساحه کې (حکومتدارۍ، د افغان امنيتي ځواکونو د ملاتړ، بيارغاونې او ملي بنسټونو د ايجاد او اجرا لپاره) مصرف شوي.

- د ۱۸۴ ميليارد ډالر ملکي مصارفاتو له جملې يواځې ۲۲.۹۹ يا ۲۳ ميليارد په شلو کلونو کې، يعني هر کال د افغانستان د انکشافي صندوق له لارې د افغانستان *ملي بودجې او خزانې ته ۱.۱۵ ميليارد ډالر مرسته* ورکړل شوې دي، يعني يواځې ۱۲ تر ۱۸٪ يې (د ماليې وزارت په نقل) د افغان حکومت له چينل مصرف شوي، مګر د سيګار په رسمي اسنادو کې ښودل شوي چې يواځې ۸٪ مرسته په تېرو شلو کلونو کې د افغان دولت له لارې لګېدلې چې په هغه کې حدوداً (۶۶٪) غير اختياري بودجه هم شامله وه چې د مصرف واک يې غالباً تمويلونکو درلود.

- لکه چې تشريح شوه په تېرو شلو کلونو کې هم د افغانانو (افغان حکومت او افغان قراردادیانو) لخوا او هم د خارجي همکارانو او ائتلاف لخوا ترسره شوی، خو که ارقامو ته وکتل شي، د افغان حکومت په اړانه کې د فساد کچه نسبت د بهرنيو د فساد کچې ته ډېره کمه، بلکې بېخي کمه ده، منتها د بدنامۍ تور تر بهرنيانو پر افغانانو زيات ثبت او تبليغ شوی، چې پدې بحث کې جوهري هدف همدا و چې د ارقامو په ژبه يې تشريح او ثابته کړو چې د «عصر پدې رسوايۍ» کې مبالغه، افراط او په سيستماتيکه توګه بزرګنمايي شوې ده.
- پدې رسوايۍ او بدنامۍ کې کاملاً د برنامې او سکرېټ له مخې عمل شوی، نړيوالې ميډيا او په افغانستان کې اجير ميډيا د رسوايۍ پديدې ته ډېر ستر پرداز ورکړی، پدې پرداز او افواه کې اجيرو مطبوعاتو مبالغه کړې او په مقابل کې يې مبالغ اخيستې دي تر څو دغه بدنام او تور روايت د افغانستان په تندي هک کړې او پايداره پاته شي او پدې توګه د عام ساده ولس له نظره د فساد ټوله بدنامي پر افغانانو تپل شوی او اصلي فسادګران له نظره پټ پاته شوي دي.

- استعمار معمولاً د خپل حضور په جريان کې حالات داسې مهندسي کوي چې د ملت او دولت ترمينځ رابطه ضعيفه، مشکوکه او په تضاد کې پاته شي، په نتيجه کې حکومت ضعيفه او وابسته پاته کيږي او پدې توګه د خپل حضور لپاره بهانې توجيه کړي او تحت الحمايه دولت ديته اړ باسي چې پر خارجي حضور متکي پاته شي.

- اداري او مالي فساد هغه بده او ناوړه پديده ده چې د افرادو او دولتونو شان او شوکت له منځه وړي، هيبت او هيمنت يې راغورځوي او د شکست او زوال زمينه يې مساعدوي، بخصوص کله چې د فساد او ناعدالتيو کچه دومره پراخه شي چې د اصلاحاتو امکانات منتفي کړي او مشروع اقتدار په فاسدې او نامشروع واکمنۍ بدله شي، طبعاً کله چې ولسي ملاتړ له منځه لاړ شي هيڅ بهرنی ملاتړ نشي کولی د بقا او دوام زمينه مساعده کړي.

منابع او مآخذ

- د ليکوال شخصي ياددښتونه، مشاهدات او لاسوندونه
- SIGAR, 18-06 SP July17, 2018
- SIGAR 21-0 SP October2020
- Www.sigar.mil, main page
- The Asia Foundation, Afghanistan, Survey of the Afghan people (2004-2019)
- The Economist2021/8/26, the Afghan government was undone by its own corruption
- د افغانستان په اړه د پنتاګون راپور، کال ۲۰۱۴ فبروري مياشت راپور
- SIGAR march 17, 2015 Center for American progress, tackling corruption in Afghanistan
- د شفافيت بين المللی سازمان Transparency International, Corruption and anti-corruption in Afghanistan 2013 brief
- SIGAR report on Kabul Bank 2010
- Corruption in Afghanistan and the role of development assistance, Author: Mathias Bak Reviewer(s): Roberto Martinez B. Kukutschka, 29 April 2019
- DFID Report to UK parliament July 2012, international development written evidence submitted by Oxfam, www.parliament.uk
- Oxfam America, Research report, to fight corruption, localize Aid
- UNODC, corruption in Afghanistan recent patterns and trends, December 2012
- د افغانستان د ماليه وزارت ارشيفی اسناد
- د اقتصاد وزارت ارشيفي اسناد
- Research by: MANAS journal of social studies, the US-led war on terror in Afghanistan 2001-2021
- https://thediplomat.com/2021/10/how-corruption-played-a-role-in-the-demise-of-the-afghan-government/
- CNN, Jake Tapper Documentary, America's longest war
- بلومبرګ، Noorulari Mal د مستنداتو سلسله
- https://www.bbc.com/persian/afghanistan-55023507
- https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022
- https://www.aljazeera.com/economy/2021/8/16/the-us-spent-2-trillion-in-afghanistan-and-for-what
- https://www.moneycontrol.com/news/photos/world/taliban-captures-afghanistan-how-us-armed-the-taliban-7360301-1.html